

Վարդան Այվազյան

ԵՊՀ սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի դոցենտ, իրավ. գիտ. թեկնածու

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ
ՀԱՄԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԴՐԱՆՈՐՈՒՄԸ ԺԱՍՆԱԿԱԿԻՑ ԱՇԽԱՐՀՈՒՄ ԸՆԹԱՑՈՂ
ԻՐԱԴԱՐՁՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՆԵՐԻ
ՀԱՍՏԵՔՍՈՒՄ**

Մեր ժամանակների համաշխարհային քաղաքակրթության ամենաարդիական և հիմնարար խնդիրներից մեկը հանդիսանում է համաշխարհային հանրության համալիր կարողությունը՝ ընդունելու իր առջև ծառայած հիմնական մարտահրավերը՝ պատմական պլանով աննախադեպ արագացման գործակցով և իր բոլոր դրսևորումներով դինամիկ փոփոխվող աշխարհի կառավարումն ու կարգավորումը:

Այդ առումով չափազանց արդիական խնդիր է հասարակական համալիր գործընթացների¹ կառավարելիության ապահովումը, այսինքն՝ սահմանադրաիրավական կարգավորման շրջանակներում հասարակական և պետական իշխանության բոլոր ինստիտուտների կայուն գործունեությունը: Նշված հիմնախնդրին է առնչվում Եգիպտոսում, Լիբիայում, Սիրիայում և այլ երկրներում ստեղծված ծայրահեղ իրավիճակը որոնք (այդ երկրները) ակամայից ներքաշվել են այսպես կոչված «դոմինոյի» գործընթացի մեջ, որտեղ, մի կողմից, համալիր հասարակական գործընթացները կայծակնային արագությամբ ձեռք են բերում զանգվածային դժգոհության բնույթ՝ ակտիվ ագրեսիայի տարրերով, մյուս կողմից, առաջանում է ծայրահեղ անհրաժեշտություն՝ թույլ չտալու մարդու հիմնարար իրավունքների և ազատությունների խախտում, ապահովելու պետության գործունեության սահմանադրական հիմքերը և կանխելու հակամարտության անկառավարելի զարգացումը, որը կարող է հանգեցնել իրավական կարգավորման արդյունավետությունը բացառող կարգավիճակի և հետևաբար անհնար կդարձնի գործընթացի լեգիտիմության միանշանակ իրավական որակավորումը:

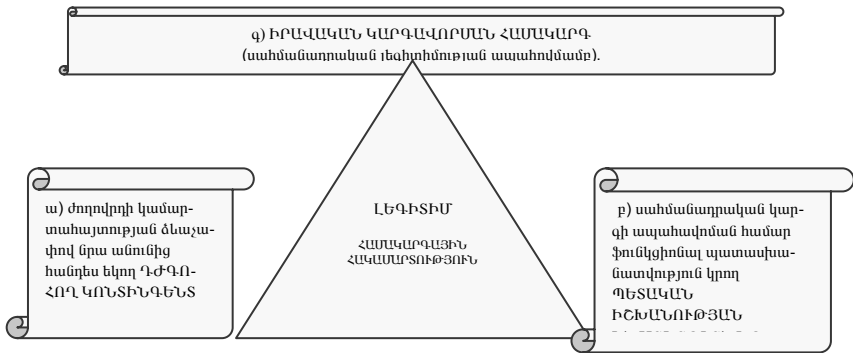
¹ Հասարակական համալիր գործընթացների տակ նկատի է առնվում հասարակության սոցիալական, տնտեսական, քաղաքական, հոգևոր-մշակութային, էթնո-հոգեբանական հարաբերությունների ամբողջությունը:

Այդ կապակցությամբ ձևավորվում է, այսպես կոչված, «տարանց-վող եռանկյունի»¹, որի երեք գագաթների միջև առաջանում է անկառա-վարելի հակամարտություն: Դրանք են.

ա) ժողովրդի կամահայտնության ձևաչափով նրա անունից հանդես եկող դժգոհող կոնսիդերանտը,

բ) սահմանադրական կարգի ապահովման համար գործառական պատասխանատվություն կրող պետական իշխանության ինստիտուտ-ները,

գ) իրավական կարգավորման համակարգը (սահմանադրական լե-գիտիմության ապահովմամբ):

Նման հակամարտությունները **պետաիշխանական ինստիտուտնե-րի կողմից**, որպես կանոն, դիտարկվում են օպերատիվ-տեխնիկական կարգավորման դիրքերից, որոնց առաջնահերթ խնդիրը դառնում է իրա-վիճակային-կարճաժամկետ բնույթի զանգվածային անկարգությունների բացառումը: Սակայն այս տեսակ հակամարտությունների ծագման բնույթի բացահայտումը պահանջում է հիմնարար մակարդակով գիտա-կան վերլուծություն, ինչը, որպես կանոն, տեղափոխվում է քաղաքական-վերլուծական կամ լրագրողական ընկալման հարթություն, որի չափանի-շային մակարդակը փաստորեն մեթոդաբանական գիտական ընդգրկում չունի, և սահմանափակվում է վերլուծությունների ու գնահատականների ընդամենը մեթոդական մակարդակով: Մասնավորապես, որպես նշված բնույթի հակամարտությունների ծագման պատճառ, զանգվածային

¹ Տերմինը պայմանականորեն առաջարկված է մեր կողմից:

լրատվության միջոցները ներկայացնում են բնակչության ցածր կենսամակարդակը, հասարակության սոցիալական բևեռվածությունը, սոցիալ-կենցաղային ինֆրակառույցների բացակայությունը, հասարակության մեջ տիրող անարդարությունը, գործազրկության բարձր մակարդակը, ընտրությունների կեղծումը և այլն: Իսկ քաղաքագետները տեղի ունեցող իրադարձությունների ու փաստերի հիման վրա փորձում են կատարել դրանց հետագա քաղաքական զարգացումների կանխատեսումներ, ինչը խնդրի կարգավորում չի կարող ապահովել: Նշված պատճառների վերհանումն առավելապես ունի մեթոդական հիմք և չի կարող առաջադրել հիմնախնդրի արմատական լուծումներ:

Այս տեսակետից ծայրահեղ անհրաժեշտություն է առաջանում բացահայտել վերոնշյալ հակամարտություն ծնող գործընթացների ծագման և զարգացման հանգամանքները՝ ելնելով դրանց իրավական կարգավորման տեսական հիմքերից և դրանց հիման վրա ձևավորել հակամարտությունների լուծման համապատասխան մեթոդական միջոցներ, որոնք հնարավորություն կընձեռեն գործնական մակարդակում լուծելու դրանք՝ հենվելով համարժեք իրավական կարգավորման վրա:

Դրա համար անհրաժեշտ է, մեր կարծիքով, հիմնախնդրի հետագոտության հիմքում շեշտը դնել հակամարտությունների առաջացման պատճառների վրա, որոնք, որպես այդպիսին, ունեն սահմանադրա-իրավական կարգավորման համակարգի ամբողջականության խաթարման բնույթ: Մասնավորապես, պետականության կերտման հիմնական պայմաններից մեկը դառնում է սահմանադրաիրավական կարգավորման համակարգի ունակությունը՝ ապահովելու միանշանակ լեգիտիմության մեխանիկա ամբողջ հասարակական համալիր գործընթացների և պետական իշխանության ինստիտուտների համար: Այսինքն՝ Սահմանադրությունը կոչված է ամրագրելու հասարակության և պետականության կառույցի լեգիտիմության հիմնարար սկզբունքները, որոնց հիման վրա հնարավոր է դառնում սահմանել, ձևակերպել և ապահովել պետության գործունեության օրինականությունը բոլոր ոլորտներում: Այս կապակցությամբ պետք է նշել, որ սահմանադրաիրավական կարգավորման համակարգի տարգառումը օրենսդրական կարգավորման համակարգից՝ առանց սահմանադրության առկայության, լուրջ հիմնախնդիր է առաջացնում համակարգային կարգավորման ոլորտում: Այդ հիմնախնդրի լուծման համար պահանջվում է, մի կողմից, սահմանադրաիրավական համակարգի՝ որպես քաղաքացիական հասարակության ի-

րավական ամրագրման և կառուցման բարձրագույն և արդյունավետ ձևի, ըմբռնումն ու ընկալումը, մյուս կողմից, դրա իրականացման փաստացի ունակությունը: Գրա համար անհրաժեշտ է սահմանադրության (որպես պետության և հասարակության ճարտարապետական նախագծի) մշակմանը ներգրավել այնպիսի իրավասու մասնագետների, որոնք պատասխանատվության զգացմամբ ունակ կլինեն իշխանությանը առաջարկելու առկա ժամանակահատվածում փաստացի վիճակում գտնվող հասարակության և պետության իրական մոդել, որը սահմանադրության միջոցով կստանա իրավական ամրագրում և կապահովի վերջիններիս ներդաշնակությունը: Այս կապակցությամբ ուսանելի է ԱՄՆ-ի և Գ-Գ-ի փորձը, որոնց սահմանադրությունները մշակվեցին և ընդունվեցին ազգի մտավոր ընտրանու կողմից:

Գրա հետ մեկտեղ, քննարկվող հիմնախնդիրը բոլորովին այլ լուծում ստացավ Հայաստանի անկախացման առաջին տարիներին:

Հայտնի է, որ փաստացի գործող օրենսդրական համակարգի առկայության պայմաններում Սահմանադրությունը չի կարող հանդիսանալ որպես իրավական համակարգ ներմուծվող համալրում, եթե անգամ այն որակավորվում է որպես Հիմնական օրենք: Ավելի շուտ պետք է լինի հակառակը՝ օրենսդրական համակարգը պետք է մշակվի առկա գործող Սահմանադրության հիման վրա՝ ձևավորելով սահմանադրա-իրավական կարգավորման համակարգ: Հակառակ դեպքում, սահմանադրական կարգավորման առարկա հանդիսացող գործընթացների և ընդհանուր օրենսդրության շրջանակներում կարգավորվող իրավահարաբերությունների միաձուլման հետևանքով կարող է ծագել համակարգային հակամարտություն: Այս պարագայում երկրի հիմնական օրենքի առկայությունը կամ բացակայությունը դառնում է ոչ էական, իսկ սահմանադրական նորմերը ձեռք են բերում դեկլարատիվ և պայմանական բնույթ: Նման իրավիճակ ստեղծվեց Հայաստանի Հանրապետությունում անկախացումից հետո, երբ նոր պետականության և հասարակության մոդելին համապատասխան՝ Սահմանադրության կերտմանը ձեռնամուխ լինելու փոխարեն ՀՀ Գերագույն խորհուրդը 25.09.1991 թ. ընդունեց սահմանադրական օրենք՝ «Անկախ պետականության հիմնադրությունների մասին», որի 16 հոդվածի համաձայն՝ մինչև ՀՀ նոր Սահմանադրության ընդունումը գործող Սահմանադրությունն ու օրենքները գործում են այնքանով, որքանով դրանք չեն հակասում սույն օրենքին և «Հայաստանի անկախության մասին» Հռչակագրի հիման վրա ընդունված օրենսդրական

ակտերին: Այսինքն՝ երկրում փաստացի ձևավորվեց իրավիճակ, երբ խորհրդարանի մակարդակով ընդունվեց «միջանկյալ սահմանադրություն», որը չվերացրեց նախկին Խորհրդային Հայաստանի գործող Սահմանադրության գործողությունը (որն ամրագրում էր սոցիալիստական տիպի պետություն և հասարակություն), սակայն դրա բարձրագույն իրավաբանական ուժը ստորադասեց հետագայում ընդունվելիք օրենսդրական ակտերին՝ Սահմանադրությունը վերածելով ամորֆ ենթաօրենսդրական ակտի: Մինչդեռ երկրի գործող Սահմանադրությունը չի կարող նախատեսել իր վերացումը կամ իր կարգավիճակի (բարձրագույն իրավաբանական ուժ) փոփոխությունը: Արդյունքում երկրում ստեղծվեց մի իրավիճակ, երբ մինչև 1995 թ. հուլիս ամիսը Հայաստանի Հանրապետությունում սոցիալիստական մոդելի գործող սահմանադրության առկայության պայմաններում ընդունվեցին ազատ շուկայական տնտեսական համակարգին հատուկ օրենքներ, հետո, որպես գործող օրենսդրական համակարգի համալրում՝ հանրաքվեով ընդունվեց նոր Սահմանադրությունը: Խնդիրն այն է, որ սոցիալիստական հասարակարգից և սոցիալիստական տիպի պետությունից լիովին հրաժարվելու պարագայում հրատապ անհրաժեշտություն էր ազգի մտավոր էլիտայի կողմից մշակել որակապես նոր պետության և հասարակության մոդել և այն լեգիտիմացնել նոր Սահմանադրությամբ: Դրա հիման վրա արդեն հնարավոր կլինե՞ր գիտական և տրամաբանական հիմնավորման որակական չափանիշներով ձևավորել հասարակական համալիր բոլոր գործընթացների կարգավորումն ու ներդաշնակությունն ապահովող իրավական համակարգ: Հակառակ դեպքում սահմանադրական կարգավորման և օրենսդրական կարգավորման համակարգերի միաձուլման արդյունքում երկրի Սահմանադրությունը ունակ չի լինում կանխելու և լուծելու հատկապես համապետական ընտրությունների արդյունքում հասարակության և իշխանության միջև ծագող հակամարտությունները:

Կան դեպքեր, երբ համակարգային հակամարտության բնույթը պայմանավորված է լինում զանգվածային բարեփոխումների սահմանադրական լեգիտիմության ապահովման հիմնարար խնդրով, որը ենթադրում է սահմանադրական փոփոխությունների իրականացում: Արդյունքում ստեղծվում է «հեղափոխական իրադրություն», որի դեպքում գործընթացների լեգիտիմությունն ընդհանրապես որոշվում է ոչ թե Սահմանադրության և իրավական նորմերի տրամաբանությամբ, այլ «բարեփոխումներ» «մշակող-հայրերի» տրամաբանությամբ, որը, որպես կա-

ունն, ունի սուբյեկտիվ բնույթ և ունի ֆունկցիոնալ առաքելություն՝ սպասարկելու ընթացիկ իրավիճակային կառավարման համակարգը: Որպես օրինակ, կարելի է բերել Եգիպտոսում իրականացված հեղափոխությունից անմիջապես հետո 2011 թ. մարտի 19-ի սահմանադրական փոփոխությունների հանրաքվեն: Հեղափոխության հաղթանակից անմիջապես հետո *բարձրագույն ռազմական խորհրդի կողմից* ձևավորված հատուկ հանձնաժողովի կողմից մշակված սահմանադրական փոփոխությունների նախագիծը դրվեց հանրաքվեի, որը նախատեսում էր 9 հոդվածների փոփոխություն, որոնք առավելապես վերաբերում էին Եգիպտոսի Նախագահի պաշտոնում առաջադրվելու ցենզի մեղմացմանը, պաշտոնավարման ժամկետի կրճատմանն ու վերընտրվելու սահմանփակմանը, արտակարգ իրավիճակ սահմանելու կարգին և այլն: Սահմանադրական փոփոխություններն ուժի մեջ մտան 2011 թ. մարտի 23-ին, որոնք ունեին ժամանակավոր բնույթ, քանի որ մինչև 2011 թ. վերջը բարձրագույն Սահմանադրությանը համապատասխան պետք է անցկացվեին նախագահական և խորհրդարանական ընտրություններ, որից հետո նորընտիր խորհրդարանը պետք է 100 պատգամավորների կազմով ձևավորեր հանձնաժողով նոր Սահմանադրության նախագիծը մշակելու համար¹: Մինչդեռ Եգիպտոսում սկսում է ծայր առնել նոր հակամարտություն՝ հասարակության և իշխանության միջև, քանզի հեղափոխության արդյունքում տիրելով երկրի ողջ իշխանությանը՝ բարձրագույն ռազմական խորհուրդը կազմակերպված խորհրդարանական ընտրություններից հետո ամենևին չի շտապում Եգիպտոսում անցկացնել նախագահական նոր ընտրություններ, առավել ևս ձեռնամուխ լինել նոր սահմանադրության մշակմանը: Նշված իրադարձությունների զարգացման սահմանված ընթացքն արդեն իսկ վկայում է սահմանադրական փոփոխությունների գործընթացի անտրամաբանական և ոչ լեգիտիմ լինելը: Բացի այդ, եգիպտական հասարակությունն ամենևին աչքի չի ընկնում քաղաքացիական հասարակության կայացած ինստիտուտներով, մտածելակերպով և ինքնագիտակցության բարձր մակարդակով: Ավելին, եգիպտական հեղափոխության արդյունքում հասարակության մոտ ձևավորված վարքագծային դրսևորումներն ունեն առավելապես ոգևորվածության և հոգեկան-հուզական, այլ ոչ թե գիտակցական բնույթ, որի պարագայում հազիվ թե սահմանադրական փոփոխությունների հանրաքվեն կամ առաջի-

¹ [http://ru.wikipedia.org/wiki/Референдум в Египте 2011](http://ru.wikipedia.org/wiki/Референдум_в_Египте_2011).

կայում կազմակերպվելիք նախագահական ընտրությունները հավակնեն լինելու լեգիտիմ:

Երկիր մոլորակի տարբեր հատվածներում տեղի ունեցող գործընթացներում հակամարտությունների և ճգնաժամերի խորացմանը նպաստում են նաև համաշխարհային մակարդակի քաղաքական գործիչների կամայական գնահատականները ընթացող իրադարձությունների կապակցությամբ: Ինչպես օրինակ՝ Եվրամիության արտաքին քաղաքականության և անվտանգության գերագույն ներկայացուցիչ Քեթրին Էշտոնի հայտարարությունը. «Եգիպտոսում հիմա եկել է կառավարությունը փոխելու ժամանակը»¹: Կամ Ֆրանսիայի Նախագահ Նիկոլյա Սարկոզիի «խորհուրդը» Լիբիայի առաջնորդ Քադաֆիին՝ վերջինիս հեռանալու կապակցությամբ: Նույնաբովանդակ հայտարարությամբ հանդես եկավ նաև ԱՄՆ Նախագահ Բարաք Օբաման, որը նշեց. «Քադաֆին պետք է ընդունի, որ իր կառավարումը մոտեցել է վերջնակետին և մեկընդմիջտ վայր դնի իր լիազորությունները»²: Օգտվելով այն հանգամանքից, որ տեղի ունեցող հակամարտությունները ամբողջությամբ գտնվում են սահմանադրաիրավական կարգավորման ոլորտից դուրս, նշված քաղաքական գործիչները գործընթացներին տալիս են ցանկացած կամայական և սուբյեկտիվ գնահատական, որից միանգամայն ակնհայտ է դառնում, որ դրանք զուրկ են սահմանադրաիրավական հիմնավորումից, բնականաբար և՛ ոչ լեգիտիմ, և ըստ էության, միտված են լինում հակամարտությունների ոչ թե կարգավորմանը, այլ խորացմանը՝ հետապնդելով նեղ անձնական կամ ներպետական շահեր:

Նշված հակամարտություններն ակնհայտորեն ունեն համակարգային բնույթ, ավելին, դրանք հանդես են գալիս որպես իրավական կարգավորման հետագա համակարգաստեղծմանն անհրաժշտության հիմնարար հանգամանք:

Գործնական մակարդակում հետաքրքրություն ունի ընթացիկ ճգնաժամային աշխարհաքաղաքական գործընթացների վերլուծությունը վերոնշյալ համակարգային հակամարտությունների պատճառահետևանքային ծագումնաբանության տեսանկյունից:

¹Նշված տեսակետները տես

http://www.bbc.co.uk/russian/international/2011/02/110210_egypt_mubarak_rumours.shtml:

² Տես <http://www.vesti.ru/doc.html?id=546316>

Այդ առնչությամբ անհրաժեշտ է դիտարկել **իրավական կարգավորման համակարգի ունակությունը, որպես հիմնական օբյեկտի**, որի վրա արտացոլվում են իրավաձևավորման և նորմ-կանոնների հիմնական սկզբունքները, ինչպես նաև տեղի ունեցող գործընթացները օրինակաճանությամբ շրջանակներում պահելու ընթացակարգային (օպերատիվ, դատաիրավական պրակտիկան) գործիքային համակարգը:

Այս հանգամանքով բացատրվում է տարանցվող եռանկյունում իրավական կարգավորման շեշտադրումը որպես անկյունաքարային հանգամանք: Վերոնշյալ համակարգային հակամարտությունների քննարկման հիման վրա հնարավոր է դառնում տեղի ունեցող հակամարտությունները դասակարգել արդեն գործնական մակարդակում, մասնավորապես Մերձավոր արևելքի, Հյուսիսային աֆրիկայի իրադարձությունների և գործընթացների քննարկման համատեքստում:

Ա) Հակամարտությունները հավասարակշռված հասարակության վարքագծի դեպքում: Որպես կանոն, հասարակական համալիր գործընթացների իրավական կարգավորման հավասարակշռված համակարգը գործում է միայն իրական իրավական պետության և փաստացի քաղաքացիական հասարակության առկայության պայմաններում, այսինքն՝ հասարակական բոլոր հարաբերությունները կարգավորվում են ժողովրդի կամքի հիման վրա ընդունված Սահմանադրությամբ և դրան համապատասխան՝ նորմատիվ իրավական ակտերով: Բացի այդ, իշխանությունների բաժանման հավասարակշռված համակարգում գործում են կայացած և լիարժեք գործող պետական ինֆրակառույցներ: Այս պայմաններում հստակորեն գործում են սահմանադրաիրավական կարգավորման և իրավակարգի ապահովման համակարգերը: Հասարակությունն աչքի է ընկնում քաղաքացիական իրազեկության և քաղաքացիական ինքնագիտակցության բարձր մակարդակով, իսկ բնակչության վարքային դրսևորումները ինքնակարգավորվում են սահմանադրաիրավական նորմերի շրջանակներում: Նշված պայմաններում պետաիշխանական ինստիտուտներից քաղաքացիական բնակչության լեգիտիմ պահանջը մեկն է՝ սահմանադրական մակարդակում ապահովել իր քաղաքացիական իրավունքները:

Քաղաքացիական բնակչության մեջ դժգոհությունն առաջանում է, երբ չի կատարվում վերը նշված նրա պահանջը: **Դժգոհության լեգիտիմ պահանջը բխում է պետության կողմից իր հիմնարար պարտականությունները չկատարելուց:** Այդ պարտականություններն են՝

ա) տեսնել և հասկանալ հասարակության դժգոհության ծագումնաբանությունն ու բնույթը,

բ) իրավական նորմերով նկարագրել դրա ծագման և դրսևորման յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքը,

գ) տալ այդ դժգոհությանը իրավական գնահատական և որակում,

դ) գործի դնել հակամարտության կարգավորման առկա իրավական և գործնական մեխանիզմները, որոնք կբացառեն դժգոհության կանխմանն ուղղված գործող իրավական նորմերից ինչպես հասարակության, այնպես էլ պետության վարքագծի ցանկացած շեղում:

Այստեղ *տարանցվող եռանկյունու հակամարտությունը* դրսևորվում է **դժգոհության** միջոցով և այդ **դժգոհության առարկան** սահմանադրական իրավունքների ապահովման ձևաչափով համապատասխան պետական ատյաններին հասցնելու ընթացակարգային կանոնակարգման մեխանիզմներով: Այս պարագայում պետական իշխանության մեջ անիրաժեշտություն է առաջանում օպերատիվ կերպով լուծելու դժգոհությունը և կանխարգելելու դրա վերածումը **բողոքի ձևին**:

Որպես կանոն, հասարակության մեջ **բողոքի** ծագման բնույթը և դրսևորման ձևը ուղղակիորեն կախված են լինում այնպիսի հանգամանքներից, ինչպիսիք են սոցիալ-կենցաղային ինֆրակառույցների առկայությունը, պետական իշխանության ինստիտուտների գործառույթների հավասարակշռվածությունը, ինչպես նաև բնակչության քաղաքացիական իրազեկության ձևավորվածության **աստիճանը՝ իր հետադարձ կապի մեխանիզմներով**, քաղաքացիական հասարակության մտածելակերպի ձևավորվածությունը, որոնք կոչված են ապահովելու քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց սահմանադրաիրավական պաշտպանվածությունը: Հավասարակշռված քաղաքացիական հասարակությունը իշխանական ինստիտուտներին իր դժգոհությունը ներկայացնում է գիտակցական մակարդակով՝ **տրամաբանական փաստարկված հիմնավորմամբ**, ինչը չի կարող անտեսվել և շրջանցվել իշխանական ինստիտուտների կողմից: Փորձը ցույց է տալիս, որ նման պարագայում հավասարակշռված գործառույթներ ունեցող իշխանությունները սահմանադրաիրավական կարգավորման շրջանակներում կարողանում են գտնել խնդրի լեզվախիմ լուծումներ՝ կանխելով քաղաքացիական կոնտինգենտի վերափոխումը բողոքավոր կոնտինգենտի:

Բ) Հակամարտության գործոններն ու ծագումնաբանությունը: Ե՞րբ է դժգոհող հասարակությունը վերածվում բողոքավոր կոնտինգենտի: Գատեղի է ունենում այն ժամանակ, երբ սահմանադրաիրավական կարգավորման անհավասարակշռված համակարգի արդյունքում բացակայում է իրավական համակարգի հիերարխիայի ամբողջական և փոխադարձ կապվածությունը, իշխանությունների բաժանման անհավասարակշռված համակարգում ձևավորված չեն լինում և լիարժեք չեն գործում պետական իշխանության ինստիտուտները, առկա է լինում քաղաքացիական իրազեկության և քաղաքացիական ինքնագիտակցության անբավարար կամ ցածր մակարդակ, քաղաքացիական հասարակության չձևավորված մտածելակերպ: Արդյունքում հասարակության ***դժգոհություն-բողոքի*** առաջացումը հիմնվում է առավելապես ***անվստահության*** վրա, որը ինքնին ունի հոգեկան-հուզական բնույթ, քան ***անհամաձայնության***, որը տրամաբանական հիմնավորմամբ պետք է հենվի պահանջի գիտակցական ձևակերպման վրա: Մինչդեռ պետություն-հասարակություն փոխհարաբերություններում սահմանադրաիրավական կարգավորման համակարգը կոչված է ***կարգավորելու անհամաձայնության դրսևորումը***, ճնշելու ***պրովոկացիոն դժգոհությունն*** ընդհանրապես և կանխելու սահմանադրաիրավական կարգավորման համակարգի նկատմամբ ձևավորված ***անվստահությունը***, որը, որպես կանոն, գուրկ է լինում տրամաբանական հիմնավորումից և փաստարկումից: Առաջացած իրավիճակում ինչպես իշխանության (որը պարտավոր է ապահովել սահմանադրական կարգը), այնպես էլ բնակչության գործողությունները բովանդակային առումով դառնում են ոչ լեգիտիմ: Արդյունքում հակամարտության կողմերից յուրաքանչյուրը ձգտում է ***«սեփականաշնորհել»*** երկրի Սահմանադրությունը, որպես իր ոչ լեգիտիմ գործողությունների իրավական ամրագրում: Ստեղծվում է իրավիճակ, երբ հասարակության բողոքավոր կոնտինգենտի վարքագծային դրսևորումները ձեռք են բերում զանգվածային անկարգությունների բնույթ և «հիմնավորվում», որպես Սահմանադրությամբ ամրագրված ժողովրդի կամահայտնության իրավունքի իրացում: Իսկ բողոքավոր կոնտինգենտի ագրեսիվ վարքագծի կանխումն ու վերջիններիս նկատմամբ քրեական հետապնդումները իշխանական ինստիտուտները «հիմնավորում» են որպես Սահմանադրությամբ իրենց վրա դրված սահմանադրական կարգի պահպանման պարտականության կատարում: Ակնհայտ է, որ այս պարագայում իշխանության մոտ դա ավելի լավ է ստացվում, քանի որ վերջինս տիրապե-

տում է վարչական ռեսուրսներին և հարկադրանքի միջոցներին: Արդյունքում բախվում են երկու «լեգիտիմները», ինչը հանգեցնում է անկառավարելի համակարգային հակամարտության: Ուստի, բողոքի ինքնաբերաբար դրսևորումը կարող է առաջացնել հակամարտություն

- ա) բնակչության տարբեր սոցիալական խմբերի միջև,*
- բ) իշխանության կառույցների միջև,*
- գ) բնակչության և իշխանության միջև:*

Բողոքի ծագումնաբանությունը, որպես իրավաբանական կատեգորիա, և դրա դրսևորման իրավական բնույթը մեր կողմից դիտարկվում է որպես հասարակության մեջ *խրոնիկ դժգոհության առկայության արդյունք՝ դրա վերացման սահմանադրաիրավական կարգավորման համակարգի մշտական անկարողությանը*: Արդյունքում ձևավորվում է հասարակության մեջ *բողոքավոր կոնտինգենտը*: Դժգոհությունը *բողոքի* վերածվելու դեպքում վերջինիս (բողոքի) պահանջի իրավական հիմքն արդեն էապես տարբերվում է նախորդից նրանով, որ

ա) Փաստարկվում է, որ դժգոհության առարկայի հետ կապված առկա է անլուծելիություն,

բ) որ գործող սահմանադրաիրավական կարգավորման համակարգը վստահություն չի ներշնչում, որի արդյունքում ծայր են առնում անհամաձայնությունը և առարկությունները կարգավորման վերաբերյալ:

Տվյալ պարագայում ո՞րն է խնդրի լուծումը: Ակնհայտ է, որ բնակչության անվստահության դրսևորումը, որն ունի հոգեկան-հուզական բնույթ, հնարավոր չէ նկարագրել սահմանադրաիրավական նորմերով և կարգավորել իրավական ընթացակարգերով, թեև այն երբեմն ունենում է նաև օբյեկտիվ հիմքեր: *Բնականաբար, իշխանությունը չպետք է անտեսի քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտների ձևավորված չլինելու հանգամանքը և սպալիմի դրանց ինքնաձևավորմանը*: Ընդհակառակը, նա պետք է ձեռնամուխ լինի հասարակության ինքնագիտակցության բարձրացմանը և քաղաքացիական հասարակության մտածելակերպի ձևավորմանը, ինչը կբացառի հասարակության դժգոհության պրովոկացիոն հոգեհուզական դրսևորումների հավանականությունը և կփոխարինի այն *տրանսպարանական ձևաչափով* անհամաձայնություն դրսևորելու տարբերակով: Նշված անհամաձայնության դրսևորման յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքն ու չափանիշները պետք է նկարագրվեն սահմանադրա-իրավական նորմերով, ինչը իշխանությանը հնարավոր

րություն կտա հակամարտութեանը տալ իրավական որակում և գտնելու խնդրի լեզիտիմ լուծումներ:

Մինչդեռ Սահմանադրությունը շատ երկրներում, այդ թվում՝ Հայաստանի Հանրապետությունում, նախատեսում է բողոք-անհամաձայնության միջոցները միայն դատական իշխանության, այսինքն՝ հետևանքային մակարդակով, երբ քաղաքացին ընդամենը բողոքարկում է դատարանի ակտը վերադաս առյալ: Մինչդեռ դատական իշխանությունն իր ակտերն ընդունում է գործող իրավական համակարգի շրջանակներում և դրա վրա հենվելով: Այս կապակցությամբ Իտալիայի Սահմանադրությունը որոշակի առումով տալիս է հիմնախնդրին մասնակի լուծումներ, ամրագրելով ժողովրդի բողոք-անհամաձայնության իրավունքը ոչ միայն հետևանքային, այլև պատճառական մակարդակում՝ նրան վերապահելով ժողովրդական վետոյի իրավունք: Այսպես, Իտալիայի Սահմանադրության 75 հոդվածն ամրագրում է, որ 500 000 ընտրողի կամ հինգ մարզային խորհուրդների պահանջով օրենքի կամ օրենքի ուժ ունեցող իրավական ակտի ամբողջական կամ մասնակի վերացման համար նշանակվում է հանրաքվե¹: Ժողովրդական վետոյի իրավունքը չի տարածվում այն օրենքների վրա, որոնք վերաբերում են հարկերին և բյուջեին, համաներմանն ու ներմանը, ինչպես նաև միջազգային պայմանագրերի վավերացմանը հավանություն տալուն: Պետք է նշել, որ Իտալիայի հասարակությունը դեռ չի հասել քաղաքացիական հասարակության զարգացման գագաթնակետին, ուստի սահմանադրական վերոնշյալ ինստիտուտն այնքան էլ լայն կիրառում չի ստացել այդ երկրում: Խնդրին որոշ լուծումներ տալու հարցում մեր երկրում էապես կարող է մեծանալ սահմանադրական դատարանի դերը, եթե վերանայվեն քաղաքացիների՝ սահմանադրական դատարան դիմելու հիմքերը:

Այն երկրներում, որոնց հասարակությունները աչքի չեն ընկնում քաղաքացիական իրազեկության և հասարակական ինքնագիտակցության բարձր մակարդակով, ծագած հակամարտությունը տեղի է տալիս քաղաքական խաբկանքներին, որոնց արդյունքում ընտրությունների ժամանակ հասարակությունն սկսում է ձայների վաճառքը, կայծակնային արագությամբ ծնվում են նոր քաղաքական կուսակցություններ կամ երբեմն՝ նաև քաղաքական աղանդներ, որոնք իրենց առաքելությունն իրականացնում են հասարակության մեջ բարեգործական ակցիաներ կա-

¹ St'u Конституции зарубежных государств. М., էջ 258:

տարելով, բնակչության լայն շերտերի սոցիալ-կենցաղային և առողջության պահպանման խնդիրները հոգալով, գործող վարչակարգը փնտրելով, «արդարություն» և «պայծառ ապագա» խոստանալով, որի արդյունքում հասարակության լայն զանգվածները սկսում են հետևել կամ վերը նշված կամ էլ պատմության գիրկն անցած և վաղուց ի վեր հասարակության կողմից մերժված քաղաքական ուժերին:

Ժողովուրդը, որպես իրավական համակարգի լեգիտիմությունը որոշող առաջին ատյան, պետք է ունենա քաղաքացիական իրազեկության բավարար մակարդակ, որպեսզի գիտակցական մակարդակով կարողանա **իրեն ինքնամույնականացնել որպես լեգիտիմության բարձրագույն սուբյեկտի** և որպես այդպիսին՝ ապահովել իր ապաքաղաքականացված լինելու կարգավիճակը:

Բողոքի դրսևորման իրավական համարժեքության կտրվածքով վերջինիս նորմատիվ նկարագրման և սահմանադրաիրավական կարգավորման չափանիշների բացակայության արդյունքում հասարակության և իշխանության ինստիտուտների միջև ձևավորվում է **առաջին ատյանի կարգավիճակի հակամարտություն**, որը որոշում է բողոքով ուղեկցվող ամբողջ իրավական համալիրի լեգիտիմությունը ընթացիկ ժամանակահատվածում: Այստեղ կողմերից յուրաքանչյուրը ձգտում է ամեն գնով ցույց տալ իր առաջին ատյան լինելու կարգավիճակը՝ հասարակությունը, որպես իշխանության բացառիկ աղբյուր, կրող և պետության իրավունքի համակարգի (հանրաքվեով ընդունված Սահմանադրության) հեղինակ, իսկ իշխանությունը՝ որպես երկրի սահմանադրական կարգի պաշտպան և պատասխանատու: Արդյունքում երկու կողմերի վարքագիծը սկսում է ունենալ ագրեսիվ դրսևորումներ, որի անկառավարելիության հետևանքով առաջանում է **քաղաքացիական անհնազանդություն** և տեղի է ունենում **սոցիալական պայթյուն**:

Կայուն ժամանակահատվածում իշխանությունը պարտավոր է և պետք է զբաղվի քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտների ձևավորմամբ և ամրապնդմամբ, այլ ոչ թե հռչակի՝ «մենք համարվում ենք քաղաքացիական հասարակություն» կարգախոսը որպես կայացած փաստ: Մասնավորապես, հակամարտության անկառավարելիությունը հենց նշված հանգամանքի արդյունք է, որն առաջանում է բնակչության սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների սպասարկման ոչ համարժեք կառուցակարգերի և քաղաքացիական կոնտինգենտի ընթացիկ կարգավիճակի ոչ իրավաչափ գնահատականի արդյունքում:

Հետևանքը լինում է այն, որ իշխանությունը շեղվում է քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտների կառուցման գործառույթի իրականացումից և իր կարողությունը հիմնականում վատնում է հասարակության վարքագծի բողոքավոր և ագրեսիվ դրսևորումների գսպման վրա, որոնք ծագում և զարգանում են անկանխատեսելիորեն, քանի որ վերջիններս չեն դիտարկվում որպես առանձին կատեգորիայի քննարկման առարկա, ինչպես գիտական վերլուծության, այնպես էլ սահմանադրաիրավական կարգավորման համարժեք կառուցակարգերի տեսանկյունից:

Vardan Ayvazyan

*Chair of Constitutional Law, YSU
Candidate of Legal Sciences, Docent*

**SYSTEM CONFLICTS OF CURRENT CONSTITUTIONAL
REGULATION IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY
WORLD EVENTS.**

In our era of global civilization one of the most contemporary and fundamental problems for the global community is to accept the facing challenge of historically unprecedented developing and dynamically changing governance of the world.

In this regard, managing the controllability of complex social processes, i.e. the stable operation of all the institutes of public and state authorities within the constitutional regulation is an extremely urgent problem. Especially, the mentioned problem deals with the extreme situations in Egypt, Lebanon, Syria and other countries, that unwillingly got involved in the so-called "domino" process, where complex social processes are massively becoming dissatisfying with elements of active aggression and, on the other hand, the extreme necessity arises not to violate the fundamental human rights and freedoms, ensure the constitutional grounds of state functioning and prevent the uncontrolled development of conflict, which could exclude the effectiveness of legal regulation and, thus, make impossible to qualify the process as legitimate.

In these perspectives, the article attempts to reveal the circumstances causing and developing the mentioned conflict, by taking into consideration their theoretical basis for legal regulation, and shapes some methods for practical resolutions of the conflict on the basis of equivalent legal regulation.